

ŠTO JE PASJA VRUĆINA?

MILAN MOGUŠ

Filozofski fakultet Zagreb

UDK 808.61/62—541.2

Izvorni naučni rad

Primljeno: 14. aprila 1982.

Prihvaćeno: 19. aprila 1982.

Na pitanje: Što je *pasja vrućina*?, većina mi je anketiranih odgovorila da se radi o takvoj vrućini (žezi, zapari) koju i pas teško podnosi. U 3. knjizi *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (izdanje SANU, Beograd 1965) pod natuknicom *vrućina* nalaze se izreke *pasja vrućina* ili *pseća vrućina* i tumače kao »velika, nesnosna vrućina, žega« (str. 96.) Za prvu se izreku navodi Krležina potvrda (»Bila je pasja vrućina«), a za drugu Ristićeva (»Izgledalo je da će nam ... zimsku koošavu naglo i bez prelaza zameniti pseća vrućina«). U istom se rječniku ne obrađuje posebno izreka *pasja žega*, ali se iz jednog primjera Viktora Cara Emina vidi da se upotrebljava i takva konstrukcija: »Pasja žega: kamenje i zemlja pucaju pod udarom uzavrela sunca« (knj. 5, str. 327). U 21. knjizi *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (izdanje JAZU, Zagreb 1973—1974) subvoce *vrućina* obrađuju se prenesena značenja te natuknice i uz izreku *gospojinske vrućine* navodi primjer: »O Ilinju su pasji dani... kaže se i gospojinske vrućine« (str. 557). Iz toga se primjera razabire da se ljetne vrućine nazivaju i *pasji dani*, odnosno da se između izreke *pasja vrućina* (*pasja žega*) i *pasji dani* može staviti znak jednakosti. Zato je razumljivo što se u *Rečniku SANU* s. v. *dan* nalazi izreka *pasji* (*pseći*) *dani* i tumači kao »period velikih ljetnjih vrućina (juli, avgust)« te navode primjeri: »Pasji su dani, i kupališna je sezona u najjačem jelku (Nazor 18, 119). Bijahu u doba, kad je prispio taj novi svat u taj kraj, pasji dani, dani vrućine i znoja (Kovačić 1, 22). Ovo vreme kad se zagađuje voda oni se zovu pasjim danima (Troj. 5, 163). I potom je udarila da žali stanovnike ovih kuća kad naiđu pseći dani (Spas. V. 1, 86). Toga dana vladala je neobična sparina. Jedan od onih pasjih dana naše subalpinske jugovine (Krleža 5, 72)« (str. 42). Prema izloženom se vidi da se izreka *pasja vrućina* ili *pasji dani* zaista odnose na period nesnosnih ljetnih žega, ali još uvijek nije jasno zašto se takvoj vrućini ili takvim danima kaže da su — pasji; osim, dakako, onog tumačenja što smo ga izrekli na početku članka. Da se *pasji dani* vezuju za ovozemaljsku domaću životinju, pokazuje i izreka *bijesni dani* koja, prema *Rečniku SANU*, znači isto što i *pasji dani*, a upotrebljava se u Baniji onda kad je takva ljetna vrućina da psi bjesne (knj. 4, str. 41). I u *Rječniku JAZU* ima primjera iz kojih se vidi da *pasji dani* ne

moraju u narodnim govorima biti samo oni kad je ljetna žega, nego se tako uvijek kaže kad je »vrijeme vrlo rđavo« (knj. IX, str. 668).

Koliko je god istina da se u suvremenim rječnicima književnoga jezika ne tumači zašto se upotrebljava pridjev *pasji* u izrekama *pasji dani* ili *pasja vrućina*, treba reći da se u starijim rječnicima ili u rječnicima koji obrađuju starije književne potvrde (kao npr. *Rječnik JAZU*) mogu naći objašnjenja navedenim konstrukcijama.

Koliko mi je poznato, prva se književna potvrda *pasje vrućine* nalazi u »Juditi« Marka Marulića. To nije neobično jer je M. Marulić i inače poznat kao pjesnik koji je utkivao u svoja djela opažanja o mnogim prirodnim pojavama. Činio je to u »Juditi« na dva načina: stihom i prozom. Naime, dvostruko rimovani dvanaesterci, kojima je pisana »Judita«, dovodili su počesto do takve gustoće da stihovi nisu razumljivi bez komentara. Zato je Marulić sa strane, in margine, objašnjavao pojedine pojave i situacije. Tako i pri opisu prirodne pojave koja je ostavila svoj trag u izreci *pasja vrućina* ili *pasji dani*. Iz biblije je, naime, poznato da je Juditin muž Manases umro od sunčanice za vrijeme žetve ječma. Taj prizor opisao je Marko Marulić ovim stihovima:

Muža ima ona ki se zva Manases
opslužec zakona ki im da Mojses
Ovogaj na poses, gdi se žetva tvori
kad Sirij tere Pes najvećma uzgori
moć toplin umori plameña vrućijih.

(libar 3, stih 275—279)

Dakle: Juditina je muža Manasesa umorila na imanju (»na poses«) za vrijeme žetve plameña moć vrućih toplina, a to je kad Sirij ili Pas (u stihu je Pes radi rime sa poses) najviše žeže. Da bi se razumjeli ovi njegovi stihovi, sâm Marulić na margini pored njih navodi: »Sirij i Pas zovu se zvizde nilke ke ističu kad su najveći krisi«. Iz navedenog se teksta bilješke vidi: prvo, da je Maruliću poznat naziv *Pas* za *Sirius*; drugo, da se pod tim imenom krije nekoliko zvijezda jer je upotrijebljena množina (»zovu se zvizde nlike«); treće, da se *Pas* pojavljuje za najveće ljetne pripeke, tj. »kad su najveći krisi«. Prema Enciklopediji Leksikografskog zavoda (sv. 7, Zagreb 1964) *Sirius* je α Velikog psa »najsjajnija zvijezda na nebu... i jedna od najbližih zvijezda« (str. 12). Pojava je *Siriusa* bila zacijelo općepoznata činjenica i za učene ljude Marulićeva doba, ali je vrijednost Marulićeva zapisa u tome što je to prva književna potvrda da se *Sirius* preobrtne u *Sirij* i da se uza nj navodi domaći naziv *Pas*. Povezivanje pak zvijezda, imenom *Pas*, s ljetnom žegom također je staro i sačuvalo se, kao što vidimo, sve do danas u izreci *pasja vrućina* ili *pasji dani*. Ta se prvotna veza u puku izgubila, pa se pridjev *pasji* u navedenim izrekama sve više vezivao za psa, a ne za Psa. (Druga je stvar što je zvijezde *Pas* dobilo još ranije ime po ovom zemaljskom psu; usp. npr. Veliki medvjed i sl.). I Marulićev navod u bilješci da su za vrijeme Psa »najveći krisi« sačuvan je u izreci *krijesni*

dani, također potvrđenoj u suvremenoj književnosti (v. *Rečnik SANU* s. v. *dan*).

Za prirodnu pojavu o kojoj je riječ najčešća je ipak bila sintagma *pasji dani*. Ta je izreka potvrđena već u prvim hrvatskim rječnicima. Tako na primjer Ivan Belostenec u svom »Gazophilaciju« prevodi *dies caniculares* sa *pesji dnevi*. Štoviše, on daje i objašnjenje za to, pa pod natuknicom *canicula* navodi: »nebeska zvezda ili zvezdopes, Ilinščak ili zvezda od Ilinščaka ili od Ilije dneva«. Otada je »30 dni najvrućeje vu letu« i taj se period zove *dies caniculares* jer se »ta canicula najvećeje onda kaže i z vrućinum gospoduje«. I Josipu Stipanu Reljkoviću, piscu »Kućnika« Osijek, 1796), poznati su *dies caniculares* jer piše: »Pasji dnevi zovu se zato jer za vrime ovo vlada nilka zvizda nika koju zvizdoznanci Psom zovu« (*Rječnik JAZU*, knj. IX, str. 661). Za isti je pojam upotrijebio J. S. Reljković i izraz *pasjaci*. Nema dakle nikakve sumnje da se pridjev *pasji* u izrekama *pasja vrućina* ili *pasji dani* odnosi na zvijezdu *Psa*.

WHAT ARE »DOG DAYS«?

Summary

The expression »dog days« is usually associated with the sultry summer period unbearable even to dogs. On the basis of the texts taken from the old Croatian literature the author proves that the adjective »dog« in the syntagm »dog days« refers to the Dog Star which, during that period, rises at the same time as the Sun.